

Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının
Oluşumunda Fikrî ve İlmî Hareketlerin
Etkisi (Buhârî Örneği),
Ömer ÖZPINAR, SÜ Sosyal Bilimler
Enstitüsü, (Doktora Tezi), Konya 2004,
305 sayfa.

Tasnif dönemi, hadis tarihinin oldukça önemli ve birçok araştırmaya ihtiyaç hissettiren bir safhasını teşkil etmektedir. Sonraki dönemlerde yapılan hadis çalışmalarına kaynaklık etmesinin yanında bazı dinî bilimlerin oluşumuyla eşzamanlı gelişmesi de tasnif döneminin değerini artıran bir unsurdur. Söz konusu bu disiplinlerarası etkileşimin ilk dönem hadis kaynaklarının oluşumuna ne derece katkı sağladığı ilmî bir merak konusudur.

Burada içeriğinden kısaca bahsedilecek olan çalışma, hadiste tasnif sürecinin nasıl şekillendiği ve bu sürecin ilmî ve fikrî hareketleri nasıl etkilediği konuları üzerine yoğunlaşan bir doktora tezidir. ‘İlmî hareketler’ ile Temel İslâm Bilimleri, Arapça ve Tarihi; ‘fikrî hareketler’ ile ise kelâm ve felsefeyi kastettiğini belirten araştırmacı, örnek olarak *Sahîh-i Buhârî*’yi ele almasının sebepleri arasında bu eserin o dönemdeki konumunu, sonraki eserlere temel teşkil edişini ve bilhassa **câmi** tarzında kaleme alınışını göstermektedir.

Tez bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüme hadis tarihinde tasnif dönemi ve hadisin tanımı hakkında bilgiler vererek başlayan Özpınar ağırlıklı olarak ilmî ve fikrî hareketlerin tasnife etkisini incelemektedir. Bu bağlamda ilk üç asırdaki siyasî gelişmelere, Ashâbü’r-re’y ve Ashâbü’l-hadis arasındaki tartışmalara değinilmekte, ardından tek tek ilimlerin teşekkülü ve hadis tasnifine etkileri incelendikten sonra hadis musannefâtını te’lif edilmeye başlamasında ve biçimlenmesinde en etkili ilim dalı olarak fıkın önemine işaret edildiği görülmektedir.

Araştırmacının genel kanaati Abbâsi halifelerinin Ehl-i hadîs’e verdikleri desteğin de onlara olan muhalefetlerinin de hadis edebiyatının oluşumunu doğrudan etkilediği istikametindedir. Halku’l-Kur’ân ve benzeri polemiklerde,

İsrâiliyyât kökenli tefsir bilgilerinin ve uydurma hadis rivayetlerinin aktarımını engelleme konusunda ister istemez taraf olan muhaddisler, görüşlerini müşâhas hâle getirebilmek için kitaplar tasnif etmişlerdir.

Ezber geleneğinden yazılı kültüre geçişin ve rivayetleri anlamaya ağırlık vermekten ziyade tahammülüne/nakline önem veren hadisçi imajını değiştirme isteğinin de özellikle sünen yazımında rol oynadığı belirtilmekte, fetihlerin ardından yaşanan yoğun kültürler arası etkileşim sonucu oluşan rekabetin kitaplar aracılığıyla geliştiği vurgulanmakta ve bu noktada ‘mevâlî müellif’ olgusuna dikkat çekilmektedir.

“Hadis edebiyatı türlerinin oluşumu ve gelişiminde ilmî ve fikrî hareketlerin etkisi” konulu ikinci bölüm, hadis fûrû ve usûlü ürünlerinin oluşumunun tezin ana çerçevesi içerisinde incelenmesine ayrılmıştır. Bu bağlamda önce sünen, muvatta’, câmi’, musannef ve müsned türlerinin; ardından cerh ve ta’dil, ricâl, ilel, muhtelifü’l-hadis ve garibü’l-hadis edebiyatlarının ortaya çıkışında ilmî ve fikrî etkenler ele alınmıştır.

Araştırmacı bu ürünlerin her birini, Ashâbü’l-hadis’in meseleleri kendi açısından değerlendirmesiyle bağlantılı olarak açıklamayı tercih etmiştir. Buna göre sünenler muhaddislerin fikhî anlayış ve itirazlarının ortaya konulması, kitâbü’s-sünne türü eserler itikadî görüşlerinin belirtilmesi, cerh ve ta’dil, ricâl ve diğer dirayet unsurları ise hadislerin savunulmasına ve anlaşılmasına yönelik çabaların kaydedilmesi için tasarlanmıştır.

Tezin asıl ağırlık noktasını “Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda İlmî ve Fikrî Hareketlerin Etkisi Bakımından Buhârî örneği” başlıklı üçüncü bölümün oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda İmâm Buhârî’nin yetiştiği kültürel ortam, bu ortamdaki ilmî ve fikrî unsurların *Sahîh*’in şekillenmesine etkileri ve bu etkileşimin esere yansıyan somut örnekleri alt başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Bu bağlamda iman-amel ilişkisi, sıfatlar meselesi, ru’yetullah konusu, kader tartışması ve benzeri olaylarla *Sahîh-i Buhârî*’nin irtibatı geniş bir şekilde işlenmiştir. İncelemede önemli ölçüde bâb başlıklarından hareket edildiği, belli başlı Buhârî şerhlerine sıklıkla atıfta bulunulduğu, hadis usûlü ve tarihi ile bağlantılar kurulduğu gözlenmektedir.

Buhârî’den ne önceki ne de sonraki hadis musanniflerinde rastlanan itisâm, tevhid ve benzeri kitapların konumunu vurgulayan araştırmacının dikkat çeken tespitlerinden birisi, Ashâbü’l-hadis’in rekabet ettiği ve kısaca ehl-i re’y diye anılan grubun sadece fakihlerden değil, belki onlardan da ziyade kelâmcılardan oluştuğudur. Dolayısıyla araştırmaya konu edilen ilmî ve fikrî etkileşimin Buhârî’nin eserindeki yansımalarında kelâmî konuların ön plâna çıktığı görülmektedir.

Tezin sonuç bölümünde araştırmacı çalışma sırasında önemini yakından tespit etme fırsatını bulduğu kimi çalışma konularını diğer araştırmacılara önermektedir. Bu konular arasında ehl-i hadis ve ehl-i re'y merkezli ayırımların daha derinlemesine tetkik edilmesi ve ehl-i re'y ifadesinin yeniden tanımlanması, hadis ilminin siyasetle ilişkisinin **mihne** dönemiyle sınırlı kalmaksızın geniş biçimde araştırılması, hadis ilminin oluşum ve gelişim sürecinde etkileşimde bulunduğu ilimlerin net olarak ortaya konulması, hadis edebiyatının teşekkülü hakkında Şia'nın sahip olduğu farklı görüşlerin mukayeseli çalışmalarla incelenmesi, eserlerin yazıldıkları ortam ve şartlar çerçevesinde yeniden değerlendirmeye alınması gibi hususlar sayılabilir.

Özpınar'ın üç yüz civarında kaynak kullanarak oluşturduğu çalışma, III. Gerede Hadisçiler Toplantısı'nda da sıkça gündeme gelen, hadis klasiklerinin yazılış amaçları ve ortamları bağlamında ele alınması, hadisin tarihî süreçte etkileşimde bulunduğu ilim dallarının incelenmesi gibi alanlara yakınlığıyla dikkat çekmekte ve güncel bir nitelik taşımaktadır.

Ahmed ÜRKMEZ

SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Meram/KONYA.